

УДК 72.067.2

Майстренко Катерина Сергіївна,
*аспирантка кафедри теорії архітектури
 Київського національного університету будівництва і архітектури
 akademiki@ukr.net*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ АРХІТЕКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Статтю присвячено сучасним напрямам культурологічних і соціологічних досліджень в архітектурі з метою проектування індивідуального житла. Актуальність обраної теми зумовлена зростанням впливу соціальної структури населення на формування критеріїв комфортного житлового середовища, архітектурні трансформації якого авторка розглядає залежно від способу життя соціальних груп в умовах урбанізму. Зазначено вагомий вплив соціокультурних і функціональних чинників у процесі архітектурного проектування з урахуванням сучасних підходів в архітектурі постмодерну.

Ключові слова: соціокультурний чинник, архітектурна трансформація, урбанизм, соціальні групи, індивідуальне житло, комфорт.

Майстренко Екатерина Сергеевна,
*аспирантка кафедры теории архитектуры
 Киевского национального университета строительства и архитектуры*

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ АРХИТЕКТУРНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ЖИЛОЙ СРЕДЫ

Статья посвящена современным направлениям культурологических и социологических исследований в архитектуре с целью проектирования индивидуального жилья. Актуальность выбранной темы обусловлена ростом влияния социальной структуры населения на формирование критерии комфорта жилой среды, архитектурные трансформации которой автор рассматривает в зависимости от образа жизни социальных групп в условиях урбанизма. Указано существенное влияние социокультурных и функциональных факторов в процессе архитектурного проектирования с учетом современных подходов в архитектуре постмодерна.

Ключевые слова: социокультурный фактор, архитектурная трансформация, урбанизм, социальные группы, индивидуальное жилище, комфорт.

Maistrenko Kateryna,
*Postgraduate Student of the Department of Architectural Qualimetry
 of the Kyiv National University of Construction and Architecture*

SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF THE ARCHITECTURAL TRANSFORMATION IN LIVING ENVIRONMENT

The article is devoted to the modern directions of cultural and sociological researches in Architecture for designing the individual housing. The relevance of the topic determined the growing influence of social structure of the population to criteria forming of comfortable living environment and architectural transformation, and which the author examines depending on lifestyle social groups in Urbanism. Highly important questions of sociological research for forming social order while projecting objects of architecture and architectural environment in general are raised nowadays.

Scientific novelty of the research is to show the appropriate influence of urbanism and social structure of population on forming architectural environment and elaboration of methodological base for projecting modern residential space. The significant impact of socio-cultural and functional factors in-process of architectural design taking into current approaches in Post-modern architecture are indicated.

Analyzing methodology of sociological research in architecture, it is necessary to take into consideration interaction of three correlated disciplines: Architecture, Sociology and History of culture. Sociology and history of culture are characterized by organic unity. As founders of sociology stated, the unity of history and sociology is in concrete historical facts without those it is impossible to realize the process of the development of the objects of sociological research.

For defining architectural tasks, it is necessary to use theoretical level of sociological research that gives the opportunity to examine wide spectrum of social-architectural problems and direct project search for its strategic solution.

Results of sociological method implementation are realization of socio-cultural matter of architectural object. One of the most important components in sociological approach is social function. From the point of view of sociology, social function exists in the base of social interpretation process. In architecture, social function is basic for architectural object defining its social matter and definite conditions of existence.

Main social functions influencing architecture are protective, limited, regulative, socio-communicative, aesthetic, educational-training, ideological, outlook. Social functions of architecture are correlated closely and cover all spectrums of person feelings and outlooks. Analysis of social functions favors realization of interaction between architecture and person (society) on different communicative levels. Definition of social functions during sociological analysis gives the opportunity to concretize the role of architectural object in definite society during definite period.

Dynamic internal social changes were typical straightly to the architecture itself (form building of architectural objects). Changes in traditional forms of architectural objects are influenced by changes in social structure of population (due to the economic development of society). New forms of architectural objects depend on economic and political dynamics of society progress and its social status. This classification of social structure gives more possibilities for analysis of definite social demands (standards, needs) and their influences on any architectural object according to its functional destination.

For providing social research of architecture, it is necessary to underline great influence of socio-cultural environment. The use of social certification in the study of the above-mentioned questions gives realization what society does the architectural object under analysis belong to. Next classification of society divides it to micro- and macro-sociology: from small groups of people to society as a whole.

Macro-sociological analysis includes problems of significant social changes. Image and form of architectural objects are changed under the influence of socio-cultural factors during definite period.

For providing research of social influence on architecture with the help of micro-sociological analysis, we need to consider the influence of cultural and religious factors. Micro-sociological analysis studies the problem of individual, problems of social interaction inside small groups of people and separate individuals. Under the given analysis, in the history of architecture questions of interaction between architect, customer and participants in the constructing process and their influence on the result of architectural decision of the object are examined. While providing sociological research processes of macro-sociology and micro-sociology interact and flow from one to another.

Sociological research in architecture gives the opportunity to consider questions about peculiarities of formation definite architectural object and its character in definite social environment. Provided analysis allows making the following conclusion:

- 1) sociology of architecture is objective necessity, important condition of projecting architectural environment in the process of socio-cultural dynamics and technological development of society;
- 2) the use of sociological research in architecture allows understanding architectural environment of past and modern time and define perspective directions of the development through the realization of principles of interaction of person consciousness and architectural environment. This gives the opportunity to use previous experience for designing new strategic approaches in the process of architectural projecting the environment that will be in conformity of new social standards of «the society of future».

Key words: socio-cultural factor, architectural transformation, urbanism, social groups, individual housing, comfort.

Актуальність теми дослідження пов'язана з постійним розвитком суспільства та необхідністю постійної трансформації форм в архітектурному середовищі з урахуванням культурного рівня певних соціальних груп. Визначення принципів системної організації архітектурного проектування сприятиме функціональній, культурній і соціальній повноцінності міської забудови. При вдосконаленні та розвитку архітектури індивідуального житла необхідні дослідження того, у який спосіб відбуваються архітектурні трансформації в умовах урбанізму. Усе це є комплексною проблемою, що включає соціокультурні, демографічні, архітектурно-планувальні, типологічні, технологічні аспекти формування житлового середовища. Системно-структурний характер проектування індивідуального житла визначає необхідність досліджень за декількома напрямами: культурологічному, соціологічному, проектному.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні закономірностей впливу урбанізму й соціальної структури населення на формування архітектурного середовища та розробленні методологічних основ для проектування сучасного архітектурного житлового простору. Оскільки потреба в житлі належить до числа первинних життєвих потреб людини, основною функцією житла стає забезпечення людини сприятливим і комфортним середовищем проживання. Відповідно до розвитку суспільства розширюється і функція житла. Нині житло – місце ведення домашнього господарства, спілкування, відпочинку, сімейного виховання дітей, місце навчання,

трудової та дозвільної діяльності членів сім'ї, місце споживання ними матеріальних і культурних благ, а також захисту людини від соціальних та інформаційних перевантажень тощо.

Мета статті – дослідити соціокультурні аспекти архітектурних трансформацій житлового середовища. Питання про архітектуру житла залежно від соціальних, культурних і психологічних потреб людини досліджено у працях Ю. Баталова, М. Вільковського, В. Глазичева, Г. Граужиса, А. Пастернака, К. Карташової, І. Коваленка, Б. Мержанова, В. Молчанова, А. Сікачова, В. Тихонова, В. Хайта, Л. Халаєвої, З. Яргіної та ін., а також зарубіжних авторів – Х. Делітца, С. Кендела, Б. Лепена, А. Фрідмана, Дж. Хабракена, Г. Хертцбергера, Т. Шнейдера, В. Шредера тощо. Наприклад, В. Глазичев наголошував на тому, що коли ми кажемо про архітектуру та соціум, кожному вочевидь – ідеться про соціальні проблеми архітектури, архітектури для суспільства, архітектури як середовища функціонування людини [2].

Один із найвідоміших архітекторів, Ч. Дженкс, сформулював положення архітектури періоду постмодерну, серед яких варто зазначити такі [3]:

1. Цінністю стає амбівалентність, уяві надається перевага над художнім смаком.
2. Складність і суперечливість форм краще за мінімалізм.
3. Мова архітектури зазнає впливу різних типів культур, тому для проектування необхідна універсальна культура, заснована на принципах радикального еклектизму та плюралізму.
4. Архітектура постмодерну потребує метафоричності, що мусить наблизити нас до природних й естетичних проблем, тому втрачає актуальність метафора Ле Корбюз'є «будинок – машина для життя».
5. Для урбанізму характерні змішування типів будівель і типів мешканців, дрібноквартирне планування, колажність, наявність різноетнічних груп.

Тож соціальна реальність найважливішою вимогою до сучасного житла вбачає його гармонійну відповідність певним принципам життя. Традиційне житло формувалося протягом століть, гармонійно відповідало і принципам життя суспільства, і релігійним уявленням того часу. На сучасному етапі розвитку суспільства змінюються критерії визначення співвідношень «людина – суспільство – дім». Стрімкий науково-технічний прогрес суттєво впливає на базові функції та відповідно формує новий тип архітектури сучасного житла. Здавалося б, що символи старого народного житла забиваються, але на рівні підсвідомості їхня значущість зберігається; нове житло – це психологічний комфорт, гармонія між простором будинку і людиною, що живе в ньому. Український народ здавна надавав великого значення наявності власного житла, характерною для народного житла була, як правило, хата-мазанка, у якій було тепло взимку і прохолодно в літню спеку. Українські хати-мазанки завжди були побіленими до Великодня, їх часто розмальовували, що мало не тільки естетичне, а й обрядове значення [4, с. 313]. Спосіб життя народу формував архітектуру житла, а спосіб ведення господарства визначав характер гнучкого трансформованого простору, що дозволяв здійснювати сільсько-гospодарську й побутову діяльність у структурі житлового простору. Побудовані за часів середньовіччя кам'яні будівлі з великим запасом міцності могли розбудовуватися як по вертикалі, так і по горизонталі; вони виявили більший ресурс для архітектурної трансформації простору з погляду адаптації до змін функціонального призначення, ніж сучасні споруди. У період індустріалізації з

розвитком промисловості вже відбувалося виокремлення з функції житла трудомістких господарсько-побутових процесів у сферу громадського обслуговування. У 20–30-х роках ХХ ст. на перший план виступила проблематика житлового мінімуму, яка стала стимулом та ідеологією для розвитку зазначених ідей та їхньої адаптації в архітектурі в цілому. Архітектори спрямовували творчі завдання на оптимально ефективне використання житлового простору в рамках циклу «день – ніч». Розсувні перегородки, складані ліжка, вбудовані меблі роблять оптимальним цілодобове використання житлового простору. Прикладами таких вирішень можна назвати проекти житлових будівель Стама, Рітфельда, Ле Корбюзье та ін. Концепція відкритих конструктивних систем М. Гінзбурга передбачає використання взаємозамінних стандартних елементів, що дають варіативність об'ємно-просторових вирішень і планувальну гнучкість у процесі експлуатації будівель. Ле Корбюзье запропонував концепцію відкритого плану, де головна ідея полягала в розподілі несучих та огорожувальних конструкцій. Надалі ця концепція отримала розвиток у його експериментальному проекті спільно з П. Жаннере «План Обюс» для Алжиру. Проект являв собою структуру на штучних опорах, у яку вбудовували різноманітні рішення дворівневих блок-квартир індивідуальними забудовниками, які могли вільно змінюватися відповідно до побажань нових мешканців. Із розвитком технологій у 60-ті роки ХХ ст. в архітектурі житла складаються такі течії, як метаболізм і метаморфізм, де основною ідеєю було створення вільної трансформації структури житлового середовища, модульні меблі, розсувні системи (К. Танге, Дж. Нельсон та ін.). На етапі постіндустріального розвитку суспільства відбувається динамічний розвиток в інтелектуальній сфері. Із «масового», одноманітного воно перетворюється на суспільство індивідуалізованих особистостей. Якісно змінюються вимоги до соціальних стандартів житла в цілому. Трансформується функціональна організація житла. Поява Інтернету дозволяє багато робочих процесів виконувати в стінах житла – набуває популярності «офіс у дома». Розвиток побутової техніки дозволяє прискорювати і полегшувати побутові процеси, частина з них повертається до осель (прання, хімчистка, швидке приготування їжі). Поява нових засобів комунікації дозволяє повернути до житла такі функції, як робота, навчання, спілкування, проведення дозвілля тощо. Відбувається «розмивання» кордонів між видами діяльності (навчанням і робочою діяльністю, відпочинком та хобі). Ці процеси отримали розвиток у концепції структуралізму «відкритої будівлі» Дж. Хабракена і «полівалентного житла» Г. Хертцбергера.

Протягом тривалого часу характер вимог для функціонального призначення житла в цілому відповідав його матеріальному станові. Але внаслідок індустріалізації та динамічного розвитку науково-технічного прогресу в житловому будівництві актуальною стає проблема невідповідності «функціонального» та «матеріального» ресурсів, який полягає в тому, що матеріальний ресурс є консервативнішим та тривалішим на відміну від функціонального ресурсу, який є динамічним у часі відповідно до потреб та змін соціальних стандартів при побудові житла. У цій суперечливості між статичністю житла і динамічністю життєвих процесів відбувається незадоволення відсутністю комфорту в проживанні сучасної людини, оскільки проживання представляє собою не незмінний стан, а динамічний процес, унаслідок чого планувальне рішення квартири варто розглядати як систему співвідношень, що забезпечує і відображає їхнє активне співіснування як поруч, так і один з одним. Для розв'язання цієї проблеми виділяють два шляхи:

- трансформація та комбінаторика житлового модулю (осередку);
- використання нових візуальних форм, матеріалів, технологій для продовження терміну функціональної придатності житла.

Житло має задовольняти сучасні потреби людини, що розподіляють на базові (головні) й другорядні. Базові потреби – це потреби, задоволення та реалізація яких необхідні, щоб забезпечити нормальне людське існування (наприклад, сон, їжа і ін.), тобто найнеобхідніші життєві функції. Другорядні потреби – це ті потреби, задоволення та реалізація яких необхідні для забезпечення можливості подальшого розвитку людини як особистості, наприклад, духовний і культурний розвиток, вільне проведення часу. Науково-технічний прогрес у суспільстві сприяв тому, що базові функції житла втрачають своє панівне значення на користь другорядних. Нині соціальна і культурна функції отримують значні переваги над функцією матеріальною. Основним завданням в архітектурному проектуванні, будівництві та експлуатації житла є проблема встановлення відповідності параметрів потреб людини до її способу життя в умовах соціокультурної динаміки.

Соціально-економічний аспект. За останні десятиліття структура населення значно змінилася. З одного боку, спостерігається соціально-економічний розподіл суспільства на групи населення за рівнем прибутку, а з іншого боку – невизначений (несформований) стан соціальних кордонів. Розширяються сфери трудової діяльності людей і способи відпочинку. Зміна соціальної структури суспільства випереджає формування відповідної, точної та мобільної структури типології варіантів житла. Ураховуючи зміни в соціальній структурі населення, варто використовувати гнучкі об'ємно-просторові житлові осередки з можливістю варіювання розміру житла, складу квартир і типів житла, які так само відповідають тимчасовому періодові, залежно від вимог самої людини до якості житлового середовища. Треба враховувати й соціально-економічні зміни, що призведуть до покращення та модернізації житлового осередку.

Соціально-демографічний аспект відіграє важливу роль у проектуванні комфортного житла. Сьогодні одним із важливих чинників, що впливають на формування житла, є структура сім'ї і прогресивний перехід між різними формами сімейного статусу, зміна складу сім'ї в процесі життя. Весілля, народження дітей, розлучення, смерть одного з мешканців вимагають пристосування житла до нових умов, як у випадку переселення тощо. Розмір сім'ї на певний час і на деякий період у майбутньому – одна з основних типологічних ознак житлового осередку.

Доцільно зазначити і глобальні тенденції та зміни соціально-демографічної структури суспільства, які впливають на проектування і вдосконалення житла. Відбувається зміна розміру і складу традиційної сім'ї – «цивільні родини», одинарки, різноманітні групи молодих людей, що спільно орендують житло, самотні старики, які здають частину свого житла в оренду. Узагальнювальна характеристика сім'ї – її спосіб життя, який визначає загальний характер житла, особливості житлових осередків і специфіку розміщення їх в місті, взаємозв'язку з місцями праці, зі системою культурно-побутового обслуговування, із місцями відпочинку. Для цілей формування і розвитку житла велике значення має розгляд зазначених соціально-демографічних ознак сім'ї в динаміці її розвитку. У процесі експлуатації житла постійно виникає необхідність його пристосування до зміни складу і розміру сім'ї, способу ведення домогосподарства, ритму життя. Крім того, необхідно

передбачати можливу модернізацію або мобільність житлових будівель до майбутніх змін соціально-демографічної структури суспільства.

Соціально-психологічний аспект. В умовах сталої (консервативної) просторової структури житла зміни, що відбуваються в житті людини, соціуму (демографічні, економічні та ін.), змушують його міняти місце проживання. Зміна звичного соціального мікросередовища і потреба у формуванні соціальних відносин на новому місці потребують від людини самоадаптації до умов наявного житлового простору. У результаті тривалого дискомфортного пристосування відбувається перенавантаження психологічних механізмів. Самоідентифікація з житлом забезпечить необхідний комфорт життєдіяльності у сформованому соціальному мікросередовищі.

Соціокультурний та регіональний аспекти. В етнокультурних традиціях різних народів із давніх часів будинок уважали осередком, умиротворенням усієї родини. Характерною особливістю способу життя людини є прив'язаність до одного місця проживання. Як показують соціологічні опитування в Україні, тільки 19% респондентів позитивно ставляться до зміни місця проживання. На такий результат впливають традиції і культура нашої країни. За осілого способу життя постійно виникає необхідність у пристосуванні житла, пов'язана з трансформацією потреб людини, які змінюються з часом, упродовж усього життя. Щоб удосконалити своє житло, мешканці «обживають» балкони, лоджії, роблять відкриті веранди, тераси, змінюють планування квартир, розбивають палісадники й городи на громадській території двору. Усі ці зміни не передбачені проектом і, найчастіше, суперечать законодавству. Тому задля забезпечення контролюваного переобладнання будинків доцільно на етапі проектування передбачати різні варіанти змін простору самими мешканцями.

Соціально-функціональний аспект. Протягом ХХ століття спостерігався процес винесу функцій за межі житлового осередку, який, за визначенням К. Карташової, отримав назву «функціональний вибух» [5]. Прогноз розвитку розселення на поч. ХХ ст. вказує на суттєве зменшення кількості трудових і побутових поїздок, що пов'язано з новими технологіями та способами задоволення потреб людини. Спостерігається насичення й ускладнення функціонально-планувальної структури житла. Походи в кіно замінюються переглядом у домашньому кінотеатрі, поява і розвиток нових засобів комунікацій дає можливість віддаленої роботи вдома і широким користуванням сферою послуг, проведенням грошових розрахунків через Інтернет і т.д. Відбувається змішування різних видів діяльності: побутової та робочої, рекреаційної та освітньої. Виникає необхідність змінити функції житлового будинку або його окремих приміщень. Причиною є зростання міст, соціально-економічний і технічний розвиток суспільства. Прикладом може служити наявна тенденція розміщення офісів у житлових будівлях і переобладнання колишніх промислових або складських будівель у житло, так звані «лофт-апартаменти». Тому вже на стадії проектування раціонально передбачати можливості зміни функцій окремих приміщень житлових осередків або будівлі в цілому.

В. Гropiус у 20-х роках ХХ ст. сформулював поняття «будівля для динамічного життя», яке зводилося до того, що:

- 1) сім'ї класифікуються за ознаками, визначальних вимогам до квартир;
- 2) визначається число сімей з однаковими вимогами;
- 3) визначаються за допомогою соціально-архітектурних досліджень вимоги кожної групи сімей до просторової організації квартири.

До цих вимог щодо розвитку й модернізації нинішнього комфортного житла потрібно додати стан технологічного прогресу і можна вивести модель модернізованого сучасного житла, на удосконалення якого впливає екологія та розвиток технологій.

Соціально-екологічний аспект. Зміни клімату, скорочення природних ресурсів висувають нові вимоги до питань екологічності житла. Одноразове будівництво великої кількості житла протягом 70-х рр. ХХ ст., не передбаченого до постійного технологічного оновлення, на сучасному етапі є суттєвою проблемою та потребує великомасштабних програм із реконструкції або демонтажу цих будівель. Таке житло не може бути екологічним на всіх стадіях – від виробництва й експлуатації до утилізації. Нові екологічні проблеми спонукають проектувати будівлі, здатні зберігати цінні ресурси, серед яких можна виділити будівельні матеріали, часовий і просторовий ресурси. При проектуванні житлового будинку доцільно розробляти стратегію цього об'єкта в часі зі збереженням цілісності та ефективності функціонування на весь термін його експлуатації. На цю мить ресурсозбереження може реалізовуватися з позицій багаторазового використання вже освоєного простору шляхом переобладнання та оптимізації наявних споруд і застосування збірно-роздільних елементів конструкцій. Розвиток технологій змінює уявлення людини і суспільства про комфорт житла, стандарти якості, екологічності та економічності матеріалів й інженерних систем. Забезпечення максимальної експлуатаційної автономності, легкого демонтажу і заміни тих інженерних систем та елементів будівлі, які схильні до старіння як функціонального, так і фізичного, дозволить уникнути швидкого старіння будівлі в цілому.

Проведене дослідження дозволяє зробити певні висновки:

1. Традиційне житло відповідало сільсько-господарському життєвому укладу його мешканців, який не змінювався століттями, адаптація житла відбувалася лише в рамках певного способу життя.

2. На індустріальному етапі розвитку суспільства з житла виносяться деякі функціональні процеси, адаптація житла розвивалася в напрямі оптимізації функціонально-просторових трансформацій. На пізнішому етапі в житловому будівництві на перший план виходить проблематика демографічних перетворень у суспільстві, підвищення його мобільності.

3. На постіндустріальному етапі відбувається повернення до житла раніше винесених функцій, індивідуалізуються моделі життя і моделі поведінки мешканців. Частішають спонтанні або непрогнозовані зміни у структурі життєдіяльності мешканця під впливом глобальних змін, набувають розвитку концепції структурализму: «відкритої будівлі», «полівалентного житла» та ін.

4. Нині важливим аспектом стає індивідуальність способу життя і потреби соціальних груп. Критеріями адаптивності досконалого типу житла можна вважати сукупність таких складників, як час, необхідний на реалізацію змін, масштаб допустимих змін, простоту архітектурних трансформацій – ступеня зусиль і витрат на їхнє забезпечення. Отже, житло являє собою архітектурний простір, що володіє можливостями пристосування до соціальних стандартів сучасної людини.

Тож перспективи подальших досліджень полягатимуть у теоретико-методологічному обґрунтуванні впливу соціокультурних чинників на архітектурне проектування житлових об'єктів. Передбачено розробити методику соціальних мо-

делей щодо формування і модернізації архітектурного комфортного середовища для сучасної людини в умовах нового урбанізму.

Література

1. Вильковский М.Б. Социология архитектуры [Текст] / М.Б.Вильковский. – М.: Фонд «Русский авангард», 2010. – 592 с.
2. Глазычев В.Л. Архитектура: энциклопедия [Текст] / В.Л.Глазычев. – М.: Астрель, 2002. – 672 с.
3. Дженкс Ч. Язык архитектуры постмодернизма [Текст] / Ч.Дженкс; пер. с англ. – М.: Стройиздат, 1985. – 136 с.
4. Енциклопедія українознавства. Т.1. Розділ 6. Народне мистецтво [Текст] / за ред. В.Кубійовича. – К.: Віпол, 1994. – 400 с.
5. Карташова К.К. Проблемная матрица научных исследований и проектной деятельности в архитектурно-градостроительной сфере [Текст] / К.К.Карташова, Н.А.Сапрыкина // Жилищное строительство. – 2003. – №8. – С. 15–19.
6. Коваленко І.Б. Соціологія архітектури як актуальній напрям сучасних антропологічних досліджень [Текст] / І.Б.Коваленко // Мультиверсум: філософський альманах / гол. ред. В.В.Лях. – Вип. 1 (99). – К., 2011. – С. 225.
7. Молчанов В.М. Проблеми сучасної житлової архітектури та якість життя [Текст] / В.М. Молчанов // Житлове будівництво. – 2004. – № 11. – С. 2–5.
8. Тихонов В.С. Социально-культурные факторы формирования жилой среды [Текст] / В.С.Тихонов // Проблемы теории архитектуры: сб. науч. статей. – М.: ЦНТУ, 1974. – С. 17–25.
9. Халаєва Л.А. Социально-философский анализ города как среды обитания [Электронный ресурс] / Л.А.Халаєва// Философия и общество. – 2011. – Вып. 1 (61). – Режим доступа: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/131877>.
10. Яргина З.Н. Социальные основы архитектурного проектирования: учебн. для вузов [Текст] / З.Н.Яргина, К.К.Хачатрянц. – М.: Стройиздат, 1990. – 237 с.

References

1. Vyl'kovskyj M.B. Socyologiya arhytekturi [Tekst] / M.B.Vyl'kovskyj. – M.: Fond «Russkyj avangard», 2010. – 592 p.
2. Glazychev V.L. Arhytektura: encyklopediya [Tekst] / V.L.Glazychev. – M.: Astrel, 2002. – 672 p.
3. Dzhenks Ch. Yazyk arhytekturi postmodernyzma [Tekst] / Ch.Dzhenks; per. s anhl. – M.: Strojyzdat, 1985. – 136 p.
4. Encyklopediya ukrayinoznavstva. T.1. Rozdil 6. Narodne mystectvo [Tekst] / za red. V.Kubijovycha. – K.: Vipol, 1994. – 400 p.
5. Kartashova K.K. Problemnaya matryca nauchnyh issledovanyj v proektnoj deyatel'nosti v arhytekturno-gradostroitel'noj sfere [Tekst] / K.K.Kartashova, N.A.Saprikyna // Zhylyshchnoe stroytel'stvo. – 2003. – №8. – P. 15–19.
6. Kovalenko I.B. Sociologiya arhitektury yak actual'nyj napryam suchasnyh antropolohichnyh doslidzhen' [Tekst] / I.B.Kovalenko // Mul'tyversum: filosofs'kyj al'manah / gol. red. V.V.Lyax. – Vip. 1 (99). – K., 2011. – P. 225.
7. Molchanov V.M. Problemy suchasnoyi zhytlovoyi arhitektury ta yakist' zhyttya [Tekst] / V.M.Molchanov // Zhytlove budivnyctvo. – 2004. – № 11. – P. 2–5.
8. Tyhonov B.C. Socyal'no-kulturnye faktori formyrovaniya zhyloj sredi [Tekst] / V.S.Tyhonov // Problemi teoryi arhytekturi: sborn. nauchn. statej. – M.: CNTU, 1974. – P. 17–25.
9. Halaeva L.A. Socyal'no-fylosofskyj analiz goroda kak sredi obytaniya [Elektronnyj resurs] / L.A.Halaeva// Fylosofiya i obshchestvo. – 2011. – Vip. 1 (61). – Rezhym dostupa: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/131877>.
10. Yarhyna Z.N. Socyal'nie osnovi arhytekturnogo proektyrovaniya: uchebn. dlya vuzov [Tekst] / Z.N.Yarhyna, K.K.Hachatryanc. – M.: Strojyzdat, 1990. – 237 p.